

Orfes de la Bíblia

Hem pensat suficientment en les conseqüències que pogué tenir la prohibició de la Bíblia en català?", es preguntava l'historiador Jordi Ventura en el llibre *Inquisició espanyola i cultura renaixentista al País Valencià*, premi Joan Fuster 1977, publicat l'any 1978 per 3i4.

Setze anys després, el mateix historiador ens convida a reflexionar a fons sobre la qüestió en el llibre *La Bíblia valenciana*, editat per Curial a la Biblioteca Torres Amat.

En aquell primer estudi sobre la Inquisició al País Valencià, Ventura, que fa molts anys que es dedica a treballar sobre els conversos d'origen jueu de tots els Països Catalans, defensava per primer cop una tesi que ara ja ha fet molt de camí, en especial entre els filòlegs universitaris valencians, i també entre els historiadors de la llengua catalana, però que en el seu moment només va trobar menyspreu i escepticisme, bàsicament dels historiadors espanyolistes.

Hi deia l'historiador que hi ha indicis, fets, que ens permeten d'indicar que el Sant Ofici va tenir una incidència negativa important en l'expressió cultural autòctona de les terres valencianes.

Contra la cultura pròpia. "Els processos i les condemnes contra exponents de la cultura autòctona o contra els seus familiars —escrivia— vedaren per molts anys i de manera irremediable l'expressió d'una cultura pròpia".

En el curs del primer segle de la Inquisició espanyola a València, ens recorda Ventura, desaparegué una capa notable de la societat, base important d'un cercle de lectors i productors de literatura autòctona. Com és, es va preguntar Ventura, que el català arriba al màxim amb el *Tirant lo Blanc* i els poetes i s'ensorra de cop?

"El fet fou tan ràpid i fulminant —ens recorda— com sobtada és la decadència de la nostra llengua escrita. Els conversos d'origen jueu eren nobles, en part, i mercaders, artesans, intel·lectuals o bé homes de lleis, que constituïen un percentatge important de la societat valenciana de finals del segle XV. Músics, orfegres, escultors, i pintors coneguts. I, sobretot, una llarga rastellera de notaris, de mercaders, d'artesans i de negociants —que ja practicaven, com els Ros, els mètodes més moderns del capitalisme comercial—, els quals acabaren per figurar en les llistes dels reus inquisitorials. La professió de llibreter, al País Valencià i a la resta dels Països Catalans, havia estat tradicionalment jueu i, després, conversa. Eren conversos els que feien els llibres i una gran part dels que els

La greu absència cultural d'una Bíblia en català des de la destrucció de la Bíblia valenciana per la Inquisició, a final del XV, fins al segle XX, demostra, segons Jordi Ventura, els efectes negatius que el Sant Ofici va tenir sobre la llengua.

compraven." La llengua autòctona, la llengua parlada, ens fa veure Ventura, sembla interessar gent amb cultura i posició social molt concreta.

"Els de la cultura oficial s'interessen pel llatí. A la noblesa, en general, la cultura els diu molt poc. Qui es pot interessar per la cultura en llengua vulgar, que no estigui lligat ni a l'Església ni a la noblesa? Els conversos, una capa social mitjana, gent amb diners, els quals componen la *intelligentsia* dels País Valencià."

La Inquisició, unificadora. La Inquisició, cal no oblidar-ho, diu Ventura, "és l'única institució comuna al regne de la Corona, és el primer instrument unificador de l'estat espanyol; que no s'oblidi mai, això".

Com una prova més de la tesi, l'historiador ens parla ara amb detall de la prohibició de la Bíblia valenciana en el llibre de Curial. I ho fa amb el dret i l'autoritat científica que li dóna el fet d'haver descobert el procés que va involucrar els conversos d'origen jueu, els sacerdots i els mercaders de València que, en el darrer terç del segle XV, van emprendre la tasca d'editar en la llengua vulgar la traducció de les Sagrades Escripures.

Després de tres dècades de recerques, Ventura ha pogut historiar la naixença, la vida i la mort del més famós dels nostres incunables, del qual, durant molt de temps es va dubtar que hagués existit mai perquè no se n'ha conservat cap exemplar. L'últim exemplar conegut es conservava a la Biblioteca Reial d'Estocolm, segons un catàleg. El llibre va tenir la mateixa fi que els exemplars confiscats per la Inquisició: va ser destruït per un incendi l'any 1697.

Només s'havia conservat un colofó, però en la seva transcripció del llibre hi havia alguns errors, tant de llenguatge com d'ordre històric, que havien fet dubtar els especialistes.

Els dubtes van esvair-se quan l'any 1860 el menorquí Josep Miquel Guàrdia i Bagur va descobrir l'exemplar únic al món del llibre dels salms tret de la Bíblia del 1478.

"La Bíblia Valenciana! Quina aventura!", exclama un dels protagonistes de la primera novel·la negra catalana, *La Bíblia valenciana*, de Rafael Tasis, que ara es troba a l'abast dels lectors de la mà de 3i4. Com recorden els lectors, Tasis fa aparèixer, en la seva ficció novel·lesca, un exemplar de la mítica traducció, cosa que desencadena una vertiginosa cursa d'assassinats en la Barcelona republicana. L'elaboració de la novel·la també denuncia, en la seva elaboració, un fet lingüístic repressor. Va ser redactada, a

l'exili, a París, l'any 1944, i no es va poder publicar fins onze anys després.

L'edició tan primerenca de la Bíblia a València, entre 1477 i 1478, la van portar a terme uns quants conversos valencians d'origen jueu. La clientela dels seus 600 exemplars, la van constituir, principalment, els membres d'aquella capa sociocultural, ètnica i religiosa, diu Ventura en la presentació de la història de la traducció.

Efectes addicionals sobre la llengua.

“Els inquisidors no persegueixen pas la Bíblia traduïda *en pla*, a causa de l'idioma. Les ordres de destrucció de la Bíblia impresa de Bonifaci Ferrer l'any 1478, la quarta llengua del món en què s'imprimeix, molts anys abans que en francès, anglès, espanyol, danès o suec, com la destrucció d'altres llibres de les escriptures, es basaven en consideracions teològiques. Volien evitar que els conversos tinguessin accés a llibres que els recordessin els seus orígens. L'instrument de lluita de classes que era el tribunal va tenir efectes addicionals sobre la llengua i la cultura autòctones i la història de la Bíblia n'és una prova més.”

“Quin és el llibre més important a tot Europa, durant els segles XVI i XVII? La Bíblia. Sense ella, no hi ha Shakespeare. La versió de King James en anglès ha estat anomenada, amb raó, el monument més noble de la prosa anglesa. Generacions d'escriptors i d'erudits de la llengua anglesa han expressat la seva admiració per la senzillesa, la dignitat, la força, els girsafortunats de les frases, i la cadència i l'encert dels seus ritmes. Sense la Bíblia de Luter no hi ha llengua alemanya. Literàriament parlant, la labor de Luter aconseguí l'establiment d'un llenguatge unificat, d'una norma literària, no gaires anys després d'haver-los donat la seva traducció magistral.”

Un desert. Els països on hi ha la Bíblia, constata l'historiador, tenen una llengua unificada i bonica. “L'exemplar es queda a les cases. Passa de generació en generació. La majoria aprenen a llegir a la Bíblia. Nosaltres, en quatre anys exterminem la primera traducció i ens quedem en una època de desert. No dic que la Inquisició va perseguir la llengua. La Llengua, se'ls en fotia. Però el resultat va ser aquest. La Bíblia és una aportació més que ens va faltar. Del *Tirant* passem al Rector de Vallfogona. I a València, res.”

Del segle XV, ens calgué esperar al segle XX, per a tornar a tenir-ne una edició completa en la nostra llengua.

“Gairebé quatre segles i mig sense traducció pròpia de les Sagrades Escripures cristianes –escriu Ventura–, mentre que, al món civilitzat, les traduccions es multiplicaven, basant-se i millorant-se les unes damunt de les altres al mig de la proliferació, forjant un munt de

Jordi Ventura: “La llengua catalana [amb la destrucció de la Bíblia valenciana i la prohibició d'editar-ne d'altres] perdé una ocasió potser única de tocar les classes populars, justament amb les burgeses i els nobles, d'aquella època dels inicis de la seva decadència.”

generacions amb les seves ensenyances i donant-los, alhora, tot un seguit de frases idiomàticament perfectes, que reproduïen el millor d'unes expressions pastades al llarg dels segles, font d'una llengua sempre més afinada i base del mestratge de multitud d'escriptors.”

Sense “aquesta mostra excelsa de la literatura universal”, recorda l'historiador, no seria possible de comprendre la *Divina Comèdia*, el *Faust*, o el *Paradís perdut*.

Però n'hi ha més. Al Renaixement és notable la influència de la Bíblia i les seves traduccions, parcials o totals, damunt dels exponents del clima cultural emergent a França i a les terres que li eren sotmeses.

Amb la destrucció de la Bíblia valenciana i la prohibició d'editar-ne d'altres, “la llengua catalana –escriu Ventura– perdé una ocasió potser única de tocar les classes populars, justament amb les burgeses i els nobles, d'aquella època dels inicis de la seva decadència. El que hauria estat una fita i un punt de partida, fracassà. I no fou per voluntat pròpia, sinó ben bé per causes externes i de poder superior.”

Jordi Ventura va haver d'esperar una dotzena d'anys per veure com el seu punt de vista sobre la influència cultural i lingüística de la inquisició al País Valencià era recollit i acceptat. “Si les coses van igual de lentes amb la meva tesi sobre l'absència de la Bíblia, quan es comenci a acceptar-la ja seré mort...”

Lluís Bonada